

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIZ ÖĞRETMEN OKULUNDA GÖREV YAPAN KADIN İDARECİ VE ÖĞRETMENLER İLE OKUTTUKLARI DERSLER

MUSTAFA ŞANAL*

Giriş

Son yıllarda kadın eğitime ilişkin araştırmaların çoğaldığı gözlemlenmektedir. Gerek tarihi boyutu içerisinde ve gerekse de güncel olarak kadın sorunları araştırılmakta ve bu araştırmalara dayanan bir çok yayın yapılmaktadır. Ancak tarihi boyutu içerisinde kadın idareci ve öğretmen yetiştirilmesi ile bu idareci ve öğretmenlerin etkinliği meselesi ihmal edilmiş, çoğu zaman da sorun olarak bile ifade edilme şansını bulamamıştır. Oysa günümüzde kadın öğretmenlerimizin okul yöneticiliğine ilişkin istek ve tutumları ile yetkililerin ve toplumun okul yöneticisi kadın öğretmenlere bakışı, bir ölçüde, eğitim tarihimizde görülen anlayış ve uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle pek çok konuda olduğu gibi, kadın öğretmenler ve okul yöneticiliği ilişkisinin eğitim tarihimizdeki kökenlerinin ve gelişme sürecinin bilinmesi gerekmektedir¹. İşte bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda (Dârülmualimât) görev yapan kadın öğretmenler ile bu kadın öğretmenlerin hangi dersleri okuttukları ve hangi idari görevlerde buldukları incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunun tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu gelişim ve dönüşümler hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, daha sonra ise bu öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenlerin kimler olduğu ve bu öğretmenlerin hangi dersleri okuttukları konusuna değinilmiştir. Böylece çalışma iki konu başlığı üzerine inşa edilmiştir. Bu konu başlıkları şunlardır:

a- Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunun kuruluşu ve tarihsel gelişimi,

* Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi, KAYSERİ.

¹ Yahya Akyüz, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Öğretmenler ve Okul Yöneticiliği", *2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Eğitimde Yansımalar:VI*, Ankara, 2001, s.250.

b- Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadının idareci ve öğretmenler ile bu öğretmenlerin okutmuş oldukları dersler.

A- Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Osmanlılarda Tanzimat'tan önce kızlar için tek eğitim müessesesi sıbyan mektepleri olup bu okullara beş-altı yaşlarındaki kız ve erkek öğrenciler devam ederlerdi. Erkekler ve kızlar için ayrı ayrı açılmış olan sıbyan mektepleri olduğu gibi kız ve erkek çocuklarının birlikte devam ettikleri sıbyan mektepleri de vardı. Bu okullara erkek çocukları ergenlik çağına, kız çocukları ise "kaç-göçü" gerektiren bir yaş ve bünyeye erişinceye kadar devam ederlerdi. Öğretmenler erkek olduğu için yaşları dokuzu geçmiş kız çocukların okula devam etmesi uygun görülmezdi. Ancak hali vakti yerinde olan bazı varlıklı ve kültürlü ailelerin kızları, ya özel öğretmenlerden dersler alarak ya da kendi kendilerini yetiştirmek suretiyle dini ve edebi bilgilerini artırma imkanı bulabilirdi.

Bu dönemde kızların eğitimi sıbyan mektepleri ile sınırlı kalmıştır. Kızların sıbyan mekteplerinden sonra gidebilecekleri okullar yoktu. Orta ve yüksek öğretim kurumları olan medreseler toplumda yaygın olmasına rağmen, buralara sadece erkek öğrenciler girebilmekteydi².

Tanzimat ile Batı'ya açılan Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve siyasi yapısında ortaya çıkan değişiklikler, fikri ve sosyal yapıda da tedrici olarak değişikliklere yol açmıştır³. Bu değişimlerden etkilenen müesseselerin başında aile ve onun içindeki kadın gelmiştir. Bu devirde kadın, evin içinden dışına doğru açılmıştır⁴. Özellikle 1850'li yıllardan itibaren, basın ve yayın organlarında ülkenin kalkınması için erkek eğitimi kadar kadın eğitiminin de gerekli olduğu sık sık vurgulanır hale gelmiştir⁵. Nitekim sıbyan mekteplerinin üstünde ve orta öğretimin ilk derecesi sayılabilecek kızlara özgü ilk

² Yahya Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", *Tarih ve Toplum*, XXXIII/195 (Mart 2000), s.159.

³ 1839-1908 yılları arasında batılılaşma döneminde eğitim alanında görülen gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Akşin Somel, *The Modernization Of Public Education In The Ottoman Empire 1839-1808*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2001, s.1-414.

⁴ Sema Uğurcan, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s.498.

⁵ Cemil Öztürk, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998, s.31.

okul Ocak 1859'da İstanbul'da açılmıştır. Bu okula Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüşdiyesi, Sultanahmet (At Meydanı) Kız Rüşdiyesi de denilmekteydi. O yıllarda Tanzimat dönemi devlet adamları, İstanbul'da sıbyan mekteplerindeki erkek ve kız çocuklarını birbirinden ayırıp, ayrı ayrı mekteplerde okutmaya başlamışlardır. İşte Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi, Tanzimat'ın ilanından yirmi yıl sonra ülkenin eğitim sorunlarını biraz daha fark etmiş, kızların eğitimine biraz daha ilgi duymaya başlamış bir toplumsal çevrede açılmış oluyordu⁶.

Türkiye'de kadın eğitiminin gelişim sürecinde çok önemli bir dönüm noktası olan kız rüşdiyelerinin açılması, bu okullarda istihdam edilecek "kadın öğretmenlerin" yetiştirilmesi sorununu gündeme getirmiştir⁷. Dönemin sosyolojik yapısı bu okullarda derslere kadın öğretmenlerin girmelerini zorunlu kılmaktaydı. Fakat kız rüşdiyelerinde derslere girecek bayan öğretmen bulunamadığı için ahlâkına güvenilir, yaşlı erkek öğretmenler de bu okullara öğretmen olarak tayin edilmişlerdir⁸.

Kız rüşdiyeleri için kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi zorunluluğu geçginden hareketle dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nde "kız mekâtib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere" İstanbul'da bir Dârülmualimât'ın açılması öngörülmüştür⁹. Bu Nizamnâmenin 68-78. maddeleri Dârülmualimât ile ilgilidir. *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi* ile kurulacak olan Dârülmualimât'ın teşkilatı, öğretim kadrosu, öğrencilerde aranacak şartlar ile müfredat programının nasıl olacağı gibi hususlara yer verilmiştir.

Dârülmualimât'ın açılması için gerekli hazırlıklara derhal başlanmıştır. İstanbul'da Sultanahmet'te Ayasofya civarında Yerebatan Caddesi'nde ahşap bir konak kiralanarak okul binası olarak düzenlenmiştir¹⁰. Ayrıca aylık 200 kuruş maaş ile bir kapıcı ve 150 kuruş maaş ile bir de hizmetçi görevlendirilmiştir¹¹. Yine gazetelere de ilanlar verilmek suretiyle Dârülmualimât'a öğretmen ve öğrenci temin etme yoluna gidilmiştir. Örneğin, 1 Zilkade 1286 tarihli *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayınlanan bir ilanda "Dârülmualimât'a

⁶ Akyüz, "a.g.m", s.160.

⁷ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, 1996, s.10.

⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Ankara 1967, s.21.

⁹ Tefik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 36 (Eylül 1970), s.61-62.

¹⁰ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6

¹¹ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6

alınacak olan kadınların 13 yaşından aşağı ve 35 yaşından yukarı olmamaları gerektiği” belirtilmiştir¹².

Dârümuallimât’a öğrenci temin etmek amacıyla 7 Zilkade 1286 (8 Şubat 1870) tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa ile Maarif Nezâreti İdare Dairesi azasından Mecit ile İlmiye Dairesi azasından Mustafa Efendilerin de hazırladıkları bir komisyonun yapmış olduğu sınava 32 öğrenci katılmış, bu sınavda öğrenciler, Emsile, Amel-i Erbaa, Coğrafya, İmlâ, Sülûs Yazı, Resim ve Nakış-Hiyatet derslerinden sınava tâbi tutulmuşlardır¹³. Nihayet Dârümuallimât, 26 Nisan 1870 Salı günü Maarif Nazırı Saffet Paşa’nın bir nutku ile açılmıştır. Saffet Paşa Türk eğitim tarihi için oldukça önemli olan bu konuşmasında Türk kadınlarının cehaletini ve İslamın kadın eğitimine verdiği önemi dile getirmiştir¹⁴. Mahmut Cevad ise Dârümuallimât’ın kuruluşunu şu cümleleri ile dile getirmeye çalışmıştır:

“87 muharreminde inas rüşdiyelerine muallime yetiştirmek üzere bir Dârümuallimât küşad edildi. Dar-ı mezkûr Ayasofya civarında tedârik olunan bir hanede Maarif-i Umûmiye Nâzırı Saffet Paşa tarafından mühim bir makale iradıyla küşad edilmiştir¹⁵.”

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin Dârümuallimât’a ilişkin hükümlerinin büyük bir kısmı uygulanamamıştır. Örneğin, bir çok külfete ve güçlüğü yol açacağı gerekçesiyle Gayrı Müslime Dairesi’nin açılmasından vazgeçilmiş, bu durum ilgili arşiv belgesinde şu söz ile dile getirilmiştir¹⁶:

“...nizam ahkâmına nazaran her cemaate kendi lisanınca tedris olunmak üzere Dârümuallimât’ın muhtelit olması lazım geliyor ise de şu hal birçok müşkilat ve tekâlifâtı dâ’i olunacağından Dârümuallimîn hakkında dahi icra olunacağı vecihle şimdilik yalnız islâm dairesi küşadiyle muameleleri ona göre tayin kılınmıştır...”

Sultan İkinci Abdülhamit devrinde 1892 yılında Dârümuallimât’ta, hazırlık okulu niteliğinde altı yıllık bir İhtiyat Kısmı kurulmuştur. İhtiyat Kıs-

¹² *Takvim-i Vekâyi*, 1 Zilkade 1286, Defa:1184.

¹³ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârümuallimât 1870*, İstanbul 1933, s.3-4.

¹⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 25 Muharrem 1287, Defa:1217; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, İstanbul 1977, s.671-67; Aziz Berker, *Türkiye’de İlköğretim*, Ankara, 1945, s.99-100.

¹⁵ Mahmut Cevat, *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s.115.

¹⁶ *BOA, İrade, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6.

mi'nin kuruluşu 20 Kânûn-ı Sani Sene 1207 (1892) tarihli arşiv belgesinde şu şekilde dile getirilmiştir¹⁷:

“İnas mekâtibine muallime yetiştirilmek üzere mukâddema tesis etmiş olan Dârülmuallimât'ın programca ıslah ve tâdiline eşşed (şiddetli) ihtiyacı tahakkuk etmesine binâen buna mahrec olmak ve müddet-i tahsilîyesi altı seneden ibaret bulunmak üzere İbtidâî ve Rüşdiye kısmı dahi teşkil ve Dârülmuallimât kısmının müddet-i tahsilîyesi üç sene olarak tertip ve icap eden dersleri tanzim ve tâdil kılınmış ve eylevm mevcut ve müstâhdem bulunanlardan mâdâ zükûr ve inâsdan istihdamına lüzum görülmek üzere ehliyet ve emniyet asabından intihâb ve tâyin edilen ve sene-i haliye kânûn-ı sanisi ibtidâsından itibaren tedrisata başlandırılan muallimin ve muallimata müceddeden 3500 gurus maaş itâsi icap eylemiş ve le-del havale meblağ-i mezburun taşralarda henüz inşa olunmayan mekâtib adedine mürettebatı mevkufatından mezkûr Dârülmuallimât tahsisatına naklen ve mezkûr kânûn-ı sani ibtidâsından itibaren tahsisi ve tevsiyesi lazım geleceği hükmü muhasebeden ifade kılınmış suret-i maruza muvafık halde ve maslahat bulunmuş olmakla nezd-i sami-i cenab-ı sadaretpenahilerinde karin-i tasvib-i âli olduğu suretle icra-yı mutktezâsı husus-ı sami-i âliye-i hidiv ehamileri şayan buyrulmak babında emri-i ferman hazret-i veliyü'l emrindir.”

17 Temmuz 1311 (29 Temmuz 1895) yılında yayınlanan *Dârülmuallimât ile İhtiyat Kısmına Mahsus Tâlimât* ile Dârülmuallimât'ta okulun idarî yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı gibi hususlarda yeni düzenlemelere gidilmiştir:

“Madde-3: Dârülmuallimât, mekâtib-i ibtidaiye ve rüşdiyeye muallime yetiştirmek üzere üç sene için müesses ise de altı senelik bir de ihtiyat kısmı olup bu da esasa tâbi ve inas mekâtib-i rüşdiyesine muadildir.

Madde-5: İhtiyat kısmı sınıflarına dahil olmak isteyenlere bir heyet-i mümeyyize huzurunda imtihanları icra olunarak müstahak oldukları sınıflara kabul olunur. Alehtlak Dârülmuallimât'a dahil olmak isteyen inâsın tezkere-i osmaniyelerini ve hüsn-i hal ve şanlarına

¹⁷ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef:1-2.

dair mahallerinden lazım gelen ilmühaberleri ve aşı şahadetname-
siyle emraz-ı sariyeden beri olduğunu mübeyyin tabib maruf rapo-
runu ibraz eylemeleri meşruddur¹⁸.

Buna göre, Dârülmualimât, ibtidâiye ve rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuş olup, öğretim süresi üç yıldır. Ayrıca Dârülmualimât'a bağlı bir de İhtiyat Kısmı bulunacaktı. Bu kısım öğrenim süresi altı yıl olacak ve rüşdiyelere denk olacaktı. Buradan mezun olanlar, diğer rüşdiyelerden mezun olanlar gibi Dârülmualimât'a ancak yapılacak seçme sınavında başarılı oldukları takdirde girebileceklerdi. Yine 1895 Tâlimâtı ile, okulun bir "erkek müdürü" ve onun maiyetinde bir "kadın müdiresi" olacaktı. Bunlar, Maarif Nezâreti tarafından seçilip atanacaklardı. Müdür, Tâlimât hükümlerini uygulama yetki ve sorumluluğuna sahipti. Müdire, okulun dış işlerinde ve yazışmalarına "asla karışmayacak" okulun iç işlerinde de, erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişemeyecekti. Müdüre daima, müdür ise haftada en az iki kez dershaneler ile nakış odasını dolaşır, okuldaki tüm personelin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarını denetleyecekler, hatta derslerde bizzat hazır bulunarak eğitim-öğretim sürecini bizzat izleyecekleri¹⁹. Böylece, 1895 Tâlimâtı, kadın müdirenin konumunu erkek müdürden daha alt düzeyde belirlemiş, onun yönetimle ilgili yetkilerini ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamış, gerçek yönetimin ve yetkilerin erkek müdürde olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu hükümler, o tarihten 26 yıl önce yayımlanan Maarif-i Umûmiye Nizam-nâmesi'ne göre daha geriye giden bir zihniyetin de işaretidir²⁰.

II. Meşrutiyet dönemi, kadınların eğitimi konusunda çok yoğun tartışmalar ve yayınların yapıldığı dönem olmuştur. Bunun temel nedenleri şunlardır:

1-1908'de sansürün kaldırılması ve bir fikir ve tartışma özgürlüğü ortamının oluşması ve böylece herkesin düşüncelerini söylemeye imkân bulması,

2-Batı ülkelerindeki yaşantının ve kadınların durumunun daha iyi tanınması,

3-Kız çocuklarını eğitebilmek ve okullandırmak için çok sayıda kadın öğretmenin yetiştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması,

¹⁸ *Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322* (Bu salnamede, 1895 tarihli Talimâtın tam metni bulunabilir.)

¹⁹ *Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322* (Madde: 6-9).

²⁰ Yahya Akyüz: *a.g.m.*, s.163.

4-Balkan ve I. Dünya Savaşlarının ve bunların sonunda ortaya çıkan sosyal yıkım ve felaketlerin etkileri. Bu etkiler toplumda iki şekilde görülmüştür:

a- Toplumda kadının fikrî ve bedenî gücüne ihtiyaç duyulması,

b- Savaşlar ve felaketlerin her alanda olduğu gibi, kadın konusunda da Osmanlı yönetici ve aydınlarını bir özeleştirme yapmaya ve geleneksel olumsuz tutum ve davranışlardan kurtulma çabalarına yönelmesi²¹. Nitekim, dönemin önde gelen eğitimcilerinden biri olan Sâtu Bey bu dönemde eğitime duyulan ilgiyi şu sözleri ile ifade etmiştir:

“...Balkan felaketleri herkesin gözünü açtı, yalnız ordunun kuvvetli bulunmasının kâfi olmayıp memlekette maarifin münteşir bulunmasının lazım olduğu kanaati herkeste hasıl oldu²².”

Ancak bu dönemde gerek eğitim ve gerekse de kadın hayatında süratli bir gelişme ve değişme yaşanırken, Dârümuallimât, sarf edilen tüm çabalara rağmen, bu süratli değişim ve dönüşüme ayak uyduramamıştır. Çünkü, hâlâ mutaassıp bir zihniyet okulun hayatına hâkim durumdaydı. Erkek öğretmenlerde yine yaşlı ve çirkin olma şartı aranıyor, müdür yalnız başına okula giremiyordu²³. Sâtu Bey, bu manzarayı şu sözleri ile dile getirmiştir:

“...müdür asıl mektebin binasından ayrı dairede bulunacak, yalnız mektebin mübaayatu ve hâricî işleri ile meşgûl olacaktı. Muallimler de o dairede bulunacaklar. Binaya yalnız ders için gireceklerdi. Muallim binanın kapısından girince kendisine bir mubassıra refakat ediyordu. Muallim dersinden çıkar çıkmaz yine bu mubassiranın refakatiyle binayı terk ediyordu²⁴.”

Halide Salih (Edip Adıvar), *Tanin* gazetesinde yazdığı bir makalesinde, Dârümuallimât'tan bu hali ile nitelikli öğretmenler yetişemeyeceğini ifade ediyordu. Çünkü Dârümuallimât, Halide Salih'e göre idâdî derecesinde bir okul diye açılmasına rağmen bu hali ile rüşdiyelerden bile daha aşağıda idi. Okulda Pedagoji bile okutulmuyordu. Ayşe Sıdika Hanım hariç, şimdiki kadar okulu yöneten şahıslar yetersiz ve başarısız kimselerdi. Halide Salih'e

²¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul 1999, s.229-230; Akyüz, "a.g.m.", s.164.

²² Sâtu, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi" *Muallim*, 19 (15 Şubat 1324), s.663.

²³ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.16.

²⁴ Sâtu, "a.g.m.", s. 662.

göre, Dârümuallimât'ın gerçek anlamda bir öğretmen okulu haline gelmesi için en iyi yol, okulun Amerika'daki öğretmen okulları modelinde ve bir Amerikalı eğitimcinin gözetiminde yeniden düzenlenmesi idi²⁵. Kamuyunda vukû bulan bu gelişmeler neticesinde Dârümuallimât, 1910-1911 öğretim yılından itibaren, birinci sınıftan 65 öğrenci ile başlanarak yatılı hale getirilmiştir. Böylece, bu tarihe kadar toplam 731 mezun veren Nehârî Dârümuallimât tarihe karışmıştır²⁶. Bu yeni yapılanma ile okulun öğrenim süresi iki yıla indirilmiştir. 1913-14 öğretim yılında uygulamalı eğitim yapmak amacıyla okula bağlı bir Tatbikat Mektebi açılmış, bu mektebin birinci muallimeliğine Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimeliğine Asiyе, üçüncü muallimeliğine Lûtfiye, dördüncü muallimeliğine Hamide ve beşinci muallimeliğine de Fatma Behiye Hanımlar tayin olunmuşlardır²⁷.

1914-1915'te yayınlanan Dârümuallimât Programı ile okul;

1-Kısm-ı İbüdâî, 2-Dârümuallimât-ı İbüdâiye, 3- Ana Muallim Mektebi, 4-Ana Mektebi olmak üzere dört kısma ayrılmıştı. Kısm-ı İbüdâî'nin öğretim süresi beş yıldır ve Dârümuallimât-ı İbüdâiye'nin uygulama okulu niteliğindedir. Dârümuallimât-ı İbüdâiye, biri ihzârî olmak üzere beş yıllık idi. Ana Muallim Mektebi'nin öğretim süresi ise bir yıldır. Ana Mektebi, Ana Muallim Mektebi'nin uygulama okulu niteliğindedir²⁸.

Öztürk'e göre 1914-15 programının getirmiş olduğu en önemli yenilik Ana Muallime Mektebi'nin kuruluşuna zemin hazırlamış olması ve Türkiye'de anaokulu öğretmeni²⁹ yetiştirme sürecini başlatmasıdır³⁰. Ana Muallime Mektebi, 42 öğrenciyle öğrenime başlamıştır. Bir yıl sonra 42 öğrenciden 34'ü Türkiye'nin ilk ana okulu öğretmenleri olarak mezun olmuşlardır³¹. Ancak 1914-1915 tarihli Dârümuallimât Programı da fazla uzun ömürlü olamamıştır. 1915'te yayınlanan *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizam-nâmesi* ile Dârümuallimât, yeniden yapılandırılmıştır. Bu Nizamnâme, toplam 39 maddeden ibaret olup, İbüdâî, İhzârî ve Âlî Kısımlarından oluşan

²⁵ Halide Salih, "Maarif Nezâreti Daire-i Aliyesine: Dârümuallimât", *Tanin*, Numara:56 (12 Eylül 1324).

²⁶ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.42.

²⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.44.

²⁸ *Dârümuallimât Programı*, İstanbul 1330, s.3

²⁹ Türkiye'de ana okullarının tarihsel süreç içerisinde kuruluşu ve gelişimi için ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Akyüz, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihiçesi", *Millî Eğitim*, 132 (Ekim-Kasım-Aralık 1996), s.7-13.

³⁰ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.17.

³¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.49.

Dârümuallimât-ı Âliye'nin kurulmasını öngörmekteydi³². Bunlardan İbtidâî Kısımın öğretim süresi 5, İhzârî Kısımın 2, Âli Kısımın öğrenim süresi 3 yıl idi. Âli Kısımın edebiyat, tabiiyat ve riyâziyât şubelerine ayrılması öngörülmüştü. İbtidâî Kısımına ait bir Tatbikat Mektebi ile doğrudan okul müdürlüğüne bağlı, öğretim süresi bir yıl olan Ana Muallime Mektebi ve buna bağlı bir Ana Mektebi, yine Dârümuallimât teşkilatı içersindeydi³³. Âli kısımdan mezun olanlar mekâtib-i tâliye ve âliyede öğretmen, İhzari kısımdan mezun olanlar dârümuallimîn ve dârümuallimât-ı ibtidâiyelere öğretmen ile ibtidâilere ilköğretim müfettişi olacaklardı³⁴. 1915'te yayınlanan *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*'nin hükümlerinin sağlıklı bir biçimde yürürlüğe konulabilmesi için toplam 148 maddelik bir *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi* yayınlanmıştır³⁵. Dârümuallimât'ta bu suretle kaydedilen gelişmeler neticesinde, 1916-17 öğretim yılında 803'ü yatılı, 276'sı gündüzlü olmak üzere 1079 öğrenci vardı³⁶. Bu, o zamana kadar okulda bulunan en yüksek öğrenci kitlesi idi³⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkması üzerine, ülkede ortaya çıkan siyasi, iktisadi felaketler Dârümuallimâtı da etkilemiş, 1918-19 öğretim yılında İhzârî Kısım ile Ana Muallime Mektebi kapatılmıştır³⁸. İhzârî kısmının öğretmen yetiştirme görevi İnas Dârülfünunu'na verilmişti. Ana Muallim Mektebi'nin kapatılma gerekçesi olarak da yeterli anaokulunun açılmaması ve ihtiyaçtan fazla anaokulu öğretmeni yetiştirilmesi gösterilmiştir³⁹. İstanbul'un işgal edilmesi üzerine İbtidâî ve Tatbikat kısımlarındaki öğrenci sayısı azaltılmış, okul 5 Teşrinisani 1338 (5 Kasım 1922) tarihli Ali Reşat imzalı bir emirle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. 1923-24 öğretim yılında daha önce kapatılan İhzârî Kısım'na denk bir Tâli Kısım açılmıştır⁴⁰. 1924-25 öğretim yılında 1923-24 öğretim yılında açılmış olan Tâli Kısım kapatılmış ve okul, 1924-25 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır⁴¹.

³² *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*, İstanbul 1331, (Madde:I)

³³ *Aynı Nizamnâme*, (Madde:2,3,4).

³⁴ *Aynı Nizamnâme*, (Madde:2).

³⁵ *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi*, İstanbul 1332.

³⁶ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.56.

³⁷ Yahya Akyüz "a.g.m.", s.164.

³⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.67.

³⁹ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.19.

⁴⁰ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 193*, s.75.

⁴¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.79; Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.19.

B- Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Bu Öğretmenlerin Okutmuş Oldukları Dersler

Dârülmua'llimât, 26 Nisan 1870 tarihinde⁴² dönemin Maarif Nâzırı Saffet Paşa tarafından açılmıştır⁴³. Dârülmua'llimât'ın ilk müdürlüğüne Emin Efendi⁴⁴ getirilmiş olup okulun açıldığı zaman elli öğrencisi, iki hizmetlisi ve bir kapıcısı bulunmaktaydı. Bunlardan kapıcı ve hizmetlilerin her birinin maaşı 200'er kuruştu⁴⁵. Bu suretle açılan Dârülmua'llimât'ın fiilen uygulanmaya başlanan ilk ders programında bulunan dersler ile bu dersleri okutan hocaların isimleri ile bu hocaların aldıkları maaşlar şu şekildeydi⁴⁶:

Dersler	Ders Hocası	Maaşı
Mebâdi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk	Musa Efendi	300 Guruş
Kavâid-i Lisan ve İnşâ	-	800 Guruş
Hesab	İsmail Efendi	700 Guruş
Nakış ve Ameliyât-ı Hiyatiye	Hatice Hanım	800 Guruş
Resim	Madam Balke	800 Guruş
Hatt-ı Sülûs ve Nesih	Hacı Raşit Efendi	400 Guruş
Tarih-i Osmanî	-	700 Guruş
Coğrafya	İsmail Efendi	700 Guruş

1872-73'te okul müdürlüğü görevinde Emin Efendi bulunmaktaydı. Okulun toplam öğrenci sayısı 45 idi. Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve ahlâk dersi muallimi Musa Efendi, hesap ve coğrafya dersi muallimi İsmail Efendi, Sülûs

⁴² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, 10 (2000), s.234.

⁴³ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, s.671; *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.4.

⁴⁴ BOA, *İrade, Dahiliye*, Numara:43609, Lef:1-3. Bu arşiv belgesi toplam üç sayfadan ibaret olup, 1870-71 yılında Dârülmua'llimât'ın müdürlüğünü bilgisi ve dirayeti ile kendisini gösteren Emin Efendi'nin yapmakta olduğunun yanı sıra, o tarihte Emin Efendi'nin maaşının azlığından dolayı Sadarete vermiş olduğu dilekçesine binaen maaşının 2000 kuruştan 2500 kuruşa çıkarılması hususunu da ifade etmektedir.

⁴⁵ BOA, *İDH*, Numara:42823, Lef: 4.

⁴⁶ BOA, *İDH*, Numara: 42823, Lef: 4; *Devlet Salnamesi*, Sene: 1288, s. 134.

dersi muallimi Hacı Raşit Efendi, Nakış dersi muallimleri Hatice Hanım ve Madam Armik, Resim dersi muallimi Madam Balkar idiler⁴⁷.

1873-1874 yılında okulun müdürü yine Emin Efendi idi. Bu yıl, okulun öğretim kadrosunda değişiklik olmamakla birlikte, bazı derslerin programa dahil olması ile yeni öğretmenler Dârülmualimât'ta görev almaya başlamışlardır. Rikâ dersi muallimliğine Arif Efendi, Hendese dersi muallimliğine Yüzbaşı Mustafa Efendi getirilmiştir. Sadece bu yıl, Resim dersi muallimliğine Madam Balkar'ın yerine Mösyö Kez getirilmiştir⁴⁸. 1290 (1873-74)'da Dârülmualimât'tan toplam 17 öğrenci mezun olmuştur⁴⁹.

1874-1875 yılında Dârülmualimât'ın okul müdürü yine Emin Efendi idi. Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk dersi muallimi Musa Efendi, Hesap ve Coğrafya ve Farişî dersi muallimi İsmail Efendi, Sülûs dersi muallimi Hacı Raşit Efendi, Nakış dersi muallimi Hatice Hanım ve Madam Armik, Resim dersi muallimi Mösyö Kez, Rikâ dersi muallimi ise Arif Efendi idi⁵⁰.

1875-1876 yılında Dârülmualimât'ta, 1874-1875 yılında okutulan dersler ve bu dersleri okutan öğretmenler değişmeyerek aynen kalmıştır. Sadece bu yıl programlara Musikî dersi eklenmiş ve bu dersin muallimliğine Refika Hanım getirilmiştir⁵¹.

1293 (1876-77) tarihli Devlet Salnamesi'nde Dârülmualimât'ta okutulan dersler ile bu derslerin hangi hocalar tarafından okutulduğu şu şekilde ifade edilmiştir⁵²:

Dersler	Ders Hocası
Nakış	Hatice Hanım
Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk	Musa Efendi, Madam Armik
Rikâ	Arif Efendi
Hesap ve Coğrafya	İsmail Efendi
Musikî	Refika Hanım
Sülûs	Hacı Raşid Efendi
Resim	Mösyö Kez

⁴⁷ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1288, s.134.

⁴⁸ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1289, s. 255.

⁴⁹ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1290, s.197; *Maarif Salnamesi*, Sene: 1318, s.771.

⁵⁰ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1291, s. 197.

⁵¹ *Devlet Salnamesi*, Sene:1292, s.137.

⁵² *Devlet Salnamesi*, Sene:1293, s.140.

1878-1879 yılında okulun müdürlüğüne vekâleten İsmail Efendi getirilmiştir. İsmail Efendi bu yıl, Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk dersini okutmuştur. Okulun öğretim kadrosunda başka bir değişiklik yapılmamış, 1876-1877 yılındaki öğretmen kadrosu aynen korunmuştur⁵³.

1879-1880 yılında Dârümuallimat'ın yönetim ve öğretim kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Okulda yine vekâleten İsmail Efendi müdürlük görevinde bulunmaktadır. Öğretmen kadrosu da 1878-1879 yılındaki halini muhafaza etmiştir⁵⁴.

1880'li yıllardan itibaren Dârümuallimât'ta gerek idarî kadroda gerekse öğretim kadrosunda kadın eğitimcilerin ağırlığı artmaya başlamıştır⁵⁵. Hicri 1299 tarihli Devlet Salnamesi'ne göre Dârümuallimât'ın müdürlüğüne ilk kez bir bayan, Fatma Zehra Hânım getirilmiştir⁵⁶. 1933'te *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933 -Dârümuallimât-1870* adlı eseri hazırlayanlar ise Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'ta müdürlük görevini 1879-1880 ders yılından itibaren yapmaya başladığını yazmışlardır ki⁵⁷, Akyüz, bu eseri hazırlayanların o tarihte ilk ve sağlam bilgi ve belgelere sahip olduklarının düşünülebileceğinin önemi üzerinde durmuştur⁵⁸. Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'taki müdürlük görevi uzun sürmemiş, 1882-83'te okulun müdürlüğüne, daha önce önemli görevler üstlenmiş, yetkili ve dirayetli bir zat olan⁵⁹ Davut Şükrü Efendi, müdireliğine de Refika Hanım⁶⁰ getirilmiştir⁶¹. Bu ders yılında Darümuallimât'ta görev yapan diğer öğretmenler ise şunlardı:

⁵³ *Devlet Salnamesi*, Sene:1295, s.254.

⁵⁴ *Devlet Salnamesi*, Sene:1296, s.74.

⁵⁵ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.14.

⁵⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1299, s.260.

⁵⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.11.

⁵⁸ Yahya Akyüz, "a.g.m.", s.162-163.

⁵⁹ Yahya Akyüz, "a.g.m.", s.163.

⁶⁰ Şefika Kurnaz'a göre Dârümuallimât'ta kadınların idareci olarak görev alması ilk kez 1881 yılına rastlamaktadır. Fakat yukarıda ilk kez 1880-1881'de Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'ın müdürlüğüne getirildiği belgesi ile ifade edilmiştir. Kurnaz, "a.g.e.", s.48.

⁶¹ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1300, s.192.

Dersin Adı	Öğretmeni
Musikî	Refika Hanım
Arapça	İsmail Hakkı Efendi
Farsça	“
Hesap	“
Coğrafya	“
Türkçe	“
Din Dersleri	Musa Kazım Efendi
Tarih	Nakiye Hanım
Rikâ	Besime Hanım
Dikiş ve Nakış	Hatice Hanım
Sülüs	Ali Efendi
Resim	Mösyö Kez

Sıbyan Şubesinin muallimleri ise; Muhibbe, İfakat, Sadiye hanımlar ile Nakış ve Dikiş muallimesi Fatma Zehra Hanım idi. 1882-1883 öğretim yılında Dârümuallimât'ın rüşdiye kısmında 26, sıbyan kısmında ise 103, toplam 129 öğrenci bulunmaktaydı⁶².Yine bu yılda Sıbyan Şubesi'nin öğretmenleri ise muallim-i evveli Muhibbe Hanım, muallim-i saniye İfakat Hanım, muallim-i salise Sadiye Hanım ve nakış ve dikiş muallimi Fatma Hanımlar idi⁶³.

1884-1885 yılında Dârümuallimât'ta görev yapan öğretmenler şunlardı: Rüşdiye Şubesi:İsmail Hakkı Efendi-Arabî ve Farisî ve hesap ve coğrafya ve lisan-ı Osmanî ve imlâ, Musa Kazım Efendi- Ulûm-ı Diniye, Nakiye Hanım-Tarih-i Osmanî, Ali Efendi-sülüs, Hatice Hanım-dikiş ve nakış biçki, Refika Hanım-resim. Sıbyan şubesinde ise Muhibbe Hanım, Sadiye Hanım, Fakiha Hanım ve Fatma Hanım görev yapmışlardır⁶⁴.

1885-1886 yılında Dârümuallimât'ın müdürlüğü görevinde İsmail Hakkı Bey, müdür yardımcılığı görevinde ise Refika Hanım görülmektedir.

⁶² Devlet Salnamesi, Sene: 1300, s.193,

⁶³ Devlet Salnamesi, Sene:1300, s.193.

⁶⁴ Devlet Salnamesi, Sene:1301, s.378-379.

Rüşdiye Şubesinde; Arapça, Farsça, coğrafya, Lisan-i Osmanî dersleri İsmail Hakkı Bey tarafından, Ulûm-ı Diniye dersi Musa Kazım efendi tarafından, musikî ve resim dersi Refika Hanım tarafından, Tarih-i Osmanî dersi Nakiye Hanım tarafından, sülûs dersi Ali Efendi tarafından, Nakış, Biçki ve Dikiş dersi Hatice Hanım tarafından, Rikâ dersi Seniye Hanım tarafından, Muavene dersi ise Servet Hanım tarafından okutulmuştur. Sıbyan Şubesinde ise Lütfiye Hanım, Emine Hanım, Sadiye Hanım, Makbule Hanım, Fakihe Hanım, Asiye Hanım, ve Fatma Hanımlar öğretmen ve öğretmen yardımcılığı görevlerinde bulunmuşlardır⁶⁵.

1886-1887 yılında Dârümuallimât'ın yönetim ve öğretim kadrosunda belirgin bir değişiklik olmamış, okul 1885-1886 yılındaki kadrosunu korumuştur. Sadece Rüşdiye Şubesinde Emine Hanım muavine olarak görev almıştır. Sıbyan Şubesinin öğretmen kadrosunda da belirgin bir değişiklik olmamıştır⁶⁶. Yine 1887-1888 yılında da Dârümuallimât'ın gerek idari gerekse öğretmen kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamış, okulun idari ve öğretmen kadrosu 1886-1887 yılındaki halini korumuştur⁶⁷.

1890-91 eğitim-öğretim yılında Dârümuallimât'a usûl-i tedris dersi konmuş⁶⁸, bu dersi okutma görevi de Ayşe Sıdika Hanım'a verilmiştir⁶⁹. Muallim Cevdet bu konu ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

“...nihayet 1308 tarihinde Münif Paşa'nın nazırlığı zamanında Dârümuallimât'a “fenn-i terbiye ve usûl-i tedris” vaz' ve muallimliğine Rıza Tefvik Bey'in harem-i fazlası merhum Ayşe Sıdika Hanım tayin ediliyor⁷⁰”.

Nitekim bu yıllarda usûl-i tedris dersini okutan Ayşe Sıdika Hanım, okutmuş olduğu dersleri, yabancı kaynaklardan da yararlanarak “*Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*” (İstanbul 1313) adlı bir kitap haline getirerek Türkiye'de ilk pedagoji kitaplarından birini yazmıştır⁷¹.

⁶⁵ *Devlet Salnamesi*, Sene:1302, s.400-401.

⁶⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene:1303, s.324-325.

⁶⁷ *Devlet Salnamesi*, Sene:1304, s.312-313.

⁶⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.15; Ergin, “a.g.e”, s. 675.

⁶⁹ Ergin, “a.g.e.”, s. 675.

⁷⁰ Muallim Cevdet, “Dârümualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, 32 (7 Mart 1332), s.191.

⁷¹ Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme-I*, İstanbul,1930, s.165-167; Muallim Cevdet, “a.g.m.”, s.195.

1895 Tâlimâtı ile, okulun bir “erkek müdürü” ve onun maiyetinde bir “kadın müdiresi” olması kararlaştırılmıştır. Bunlar, Maarif Nezâreti tarafından seçilip atanacaklardı. Müdür, Tâlimât hükümlerini uygulama yetki ve sorumluluğuna sahipti. Müdire, okulun dış işlerinde ve yazışmalarına “asla karışmayacak” okulun iç işlerinde de, erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişemeyecekti. Müdüre daima, müdür ise haftada en az iki kez dersaneler ile nakış odasını dolaşıp, okuldaki tüm personelin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarını denetleyecek, hatta derslerde bizzat hazır bulunarak eğitim-öğretim sürecini bizzat izleyeceklerdi⁷².

Böylece, 1895 Tâlimâtı, kadın müdirenin konumunu erkek müdürden daha alt düzeyde belirlemiş, onun yönetimle ilgili yetkilerini ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamış, gerçek yönetimin ve yetkilerin erkek müdürde olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu hükümler, o tarihten 26 yıl önce yayımlanan *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'ne göre daha geriye giden bir zihniyetin de işaretidir⁷³.

1895-1896 yılında Dârümuallimât'ın müdürlüğü görevini Mehmet Hulusi Efendi, müdireliğini ise Refika Hanım yapmıştır. Öğretmen kadrosunda Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanımlar bulunmaktaydı⁷⁴. 1896-1897 yılında ise Dârümuallimât'ın idari ve öğretmen kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamıştır⁷⁵. Yine 1897-1898 yılında Mehmet Hulusi Efendi okul müdürü, Refika Hanım ise müdire idi⁷⁶. Ancak bu yılda Dârümuallimât'ta görev yapan kadın öğretmenlerin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Örneğin Ulûm-ı Müteneviâ ve El İşleri dersine Sıdika Hanım, nakış dersine Hatice Hanım, kavâid ve ulûm-ı saire dersine Reşide Hanım, kıraat dersine Maide Hanım, Tarih dersini Samiye Hanım, Ulûm-ı Diniye dersini Hatice Hanım, Hanife Hanım, Şadiye Hanım, Hayriye Hanım, Feride Hanım, Naciye Hanım, Makbule Hanım, Muhlise Hanım ile Fatma Hanımlar, piyano dersini Madam Halçika, nakış dersini Matmazel Aleksandır, resim dersini Matmazel Gırmiryar okutmuşlardır. Yine bu tarihte okulda erkek öğretmenler de çeşitli dersleri okutmuşlardır. Örneğin hendese ve he-

⁷² *Maarif Salnamesi*, Sene:1317, s.321-322 (Madde: 6-9).

⁷³ Yahya Akyüz, “Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi”, *Tarih ve Toplum*, XXXIII/195 (Mart 2000), s.163.

⁷⁴ *Devlet Salnamesi*, Sene:1312, s.424.

⁷⁵ *Devlet Salnamesi*, Sene:1313, s.352-353.

⁷⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene:1314, s.460-461.

sap dersini Abdüllatif Bey, Arapça dersini Halil Bey, Farsça, kitâbet ve kavâid dersini Sait Bey, ulûm-ı diniye dersini Mustafa Bey, Kur'an-ı Kerim dersini Galip Bey, yazı dersini ise Ziya Bey okutmuştur⁷⁷.

1898-1899 yılında Dârümuallimât'ın idari kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamış, Mehmet Hulusi Efendi okul müdürü, Refika Hanım ise müdire olarak görev yapmıştır. Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hafize Hanife Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanım, Dârümuallimât'un öğretmen kadrosunu teşkil etmiştir⁷⁸.

1899-1900 yılında ise okul müdürlüğü görevinde yine Mehmet Hulusi Efendi görülmekle birlikte bu yıl, müdirelik görevinde Refika Hanım görülmemektedir. Okulun öğretmen kadrosu ise Latife Hanım, Feride Hanım, Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanım'dan oluşmaktaydı⁷⁹. 1899-1900 yılındaki idari ve öğretmen kadrosu, 1901-1902 yılında da aynen görevine devam etmiştir⁸⁰.

1902-1903 yılında ise Dârümuallimât'ın müdürlüğüne Mehmet Hulusi Efendi'nin yerine Hacı Numan Efendi getirilmiştir. Latife Hanım, Feride Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım, Lütfiye Hanımlar ise okulun öğretmen kadrosunu oluşturmaktaydı⁸¹.

1911-12 eğitim-öğretim yılında Dârümuallimât'ta görev yapan kadın öğretmenlerin sayısında belirgin bir artış görülmektedir. Bu tarihte birinci sınıfların ulûm-ı diniye, tarih ve coğrafya derslerini Muhsine Hanım, ikinci sınıfların ulûm-ı diniye, tarih ve coğrafya derslerini Makbule Hanım, Türkçe dersini Zahide Hanım, malumât-ı medeniye ve ahlâkiye dersini Halide Hanım, el işleri ve nakış dersini Feride ve Firdevs Hanımlar, dikiş ve biçki dersini Misliya Hanım ve Matmazel Haritomeni, hesap ve hendese dersini Fatma Hanım, malumât-ı fenniye ve sıhhiye dersini Nazlı Hanım, idare-i beytiye dersini Nezihe Hanım, Fransızca dersini Matmazel Lumer, beden terbiyesi dersini Kuvarik Hanım, resim ve piyano derslerini ise Madam Rafel okutmuştur⁸².

⁷⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.32.

⁷⁸ *Devlet Salnamesi*, Sene:1315, s.290-291.

⁷⁹ *Devlet Salnamesi*, Sene:1316, s.322-323.

⁸⁰ *Devlet Salnamesi*, Sene:1317, s.306-307.

⁸¹ *Devlet Salnamesi*, Sene:1319, s.380-381.

⁸² *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.43.

1912-13 yılında okulun müdürlüğüne Hulusi Bey'in yerine Mustafa Refik Bey getirilmiştir. Mustafa Refik Bey bu tarihte Dârümuallimât'ta mürebbi olarak görev yapan Matmazal Ralli, Anna Eskinazi ve Mersonyeyi'nin yerine Matmazal İpanyan'ı getirmiştir. Yine bu tarihte Ahmet Mithat Bey'in ölümü üzerine derslerini okutmak üzere Halide Edip Hanım görevlendirilmiş, Halide Edip Hanım'ın bu görevi kabul etmemesi üzerine bu defa Muhsine Hanım bu göreve getirilmiştir. Yine Ahmet Mithat Bey'in okutmuş olduğu terbiye dersini okutmak üzere de Huriye Hanım görevlendirilmiştir⁸³.

1913-14 öğretim yılında uygulamalı eğitim yapmak amacıyla okula bağlı bir Tatbikat Mektebi açılmış, bu mektebin birinci muallimeliğine Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimeliğine Asiye, üçüncü muallimeliğine Lûtfiye, dördüncü muallimeliğine Hamide ve beşinci muallimeliğine de Fatma Behiye Hanımlar tayin olunmuşlardır. Ev idaresi öğretmeni Nezihe Muhlis Hanım'ın ilk olarak izinle sonra da istifa ile görevinden ayrılması üzerine yerine Pakize Hanım getirilmiştir⁸⁴.

1914-1915'te yayımlanan Dârümuallimât Programı ile Dârümuallimât'ta Ana Muallime Mektebi'nin kurulmuş ve Türkiye'de anaokulu öğretmeni⁸⁵ yetiştirme süreci başlamıştır⁸⁶. 1914/15'de okulda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler şunlardı: Müdür Muavinesi Samiye Hanım, Kâtibe Zehra Hanım, Mürebbiye İstepanyan Hanım, Mürebbiye Hugasyan Hanım, Mürebbiye Hamide Hanım, ilm-i ahvâl-i ruh dersi öğretmeni Samiye Hanım, coğrafya dersi öğretmeni Makbule Hanım, tarih dersi öğretmeni Muhsine Hanım, Fransızca dersi öğretmeni Anastasya Hanım, Almanca dersi öğretmeni Arapyan Hanım, hesap dersi öğretmeni Fatma Hanım, resim dersi öğretmenleri İptidâi kısımda Madam Rafael ile Dârümuallimât kısmında Mihri Hanım, el işleri dersi öğretmenleri Feride Hanım ile Firdevs Hanım, Terbiye-i Bedeniye dersi öğretmenleri Matmazal Vantura ile Müteneffize Hanım, iktisat ve idare-i beytiye dersi öğretmeni Pakize Hanım, biçki, dikiş ve tamir dersi öğretmeni İhsan Hanım, tabahat dersi öğretmeni Halide Hanım, çamaşır yıkama ve ütü dersi öğretmeni Fahriye Hanım, tathir dersi öğretmeni Fevziye Hanım, pirografi dersi öğretmeni Matmazal Hengeni, hüsn-i

⁸³ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.43-44.

⁸⁴ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.44.

⁸⁵ Türkiye'de ana okullarının tarihsel süreç içerisinde kuruluşu ve gelişimi için ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Akyüz, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Millî Eğitim*, 132 (Ekim-Kasım-Aralık 1996), s.7-13.

⁸⁶ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.17.

hat dersi öğretmenini Zahide Hanım, riyaziye dersi öğretmenini ise Aleksanyan Hanım idi. Ana Sınıfı öğretmenleri; Makruhi, Emine, Hürmüz, Hediye, Atamyas, Nevart Arakelyan Hanımlardı. Tatbikat mektebinin öğretmenleri ise Asiye, Lütfiye, Fatma, Mukbile ve Fatma Hanımlardı⁸⁷.

1915-16'da ruhiyat dersini okutan Samiye Hanımın yerine İsmail Hakkı Bey getirilmiştir. Musiki dersi Naile Vehhap Hanım, dikiş ve tamir dersi Feruh Hanım, resim dersi Naşide Hanım tarafından okutulmuştur. 1915-16'da Ana Muallim Mektebinde ise ruhiyat ve terbiye dersine Nafi Atuf Bey, Fröbel Tedrisatı ve El İşlerinin ameli ve nazari kısmına Makruhi Hanım, İmlâ ve Kıraat dersine Sabahat ve Nazife Hanımlar, Tarih dersine Muhsine Hanım, coğrafya dersine Makbule Hanım, jimnastik dersine de Şefika Hanım tayin edilmiştir⁸⁸. 1916-17'de okulun müdürü Ahmet Hilmi Bey idi. Müdür muavini yine Samiye Hanım'dı. Bu tarihte okulda görev yapan diğer kadın idareci ve öğretmenler ise şunlardı: Katibe Zehra Hanım, Mürebbiyeler Hamide, Fatma ve Hugasyan Hanımlar, ahlâk ve malumât-ı medeniye dersi öğretmeni Samiye Hanım, kıraat ve inşaat ile imlâ dersi öğretmenini Lütfiye Hanım, yine İmlâ dersi öğretmenini Atfa Hanım, Coğrafya dersi öğretmenini Makbule Hanım, tarih dersi öğretmenini Muhsine Hanım, usûl-i defteri öğretmenini Fatma Hanım, hesap dersi öğretmenleri Hamdiye, Saadet ve Suat Hanımlar, Fransızca dersi öğretmenini Anastasya Hanım, hat dersi öğretmenini Zahide Hanım, pirografi dersi öğretmenini Hingeni Hanım, iktisat ve İdare-i Beytiye öğretmenini Zehra Hanım, Resim dersi öğretmenleri Madam Rafael ile Mihri ve İhsan Hanımlar, piyano dersi öğretmenleri Dakes ve Naile Hanımlar, terbiye-i bedeniye dersi öğretmenini Vantura Hanım, dikiş ve biçki öğretmenleri Ferruh ve Avniye Hanımlar, tabahat dersi öğretmenini Halide Hanım, çamaşır, ütü ve tathir dersi öğretmenini Mukadder Hanım, el işleri dersi öğretmenini Dürdane Hanım, örücülük dersi öğretmenleri Firdevs ve Feride Hanımlardı. Ana Muallim Mektebi'nde ise ilm-i ruh ve fenn-i terbiye dersi Behice ve Safiye Hanımlar, hıfzısihha dersi Lütfiye Hanım, ulûm-ı tabiiye dersi Seniha Nafiz Hanım, imlâ ve kıraat dersi Asiye Hanım, Hesap ve Hendese dersi Mersiyeye Hanım, Coğrafya ve Tarih dersi Behire Hanım, terbiye-i bedeniye dersi Sabahat Hanım, resim dersi Nevzat Hanım, frobel tedrisatı ve tatbikat dersi Makruhi Hanım, imlâ kıraat dersi Adalet Hanım tarafından oku-

⁸⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.48-49.

⁸⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.56.

tulmaktaydı. Ana sınıfının öğretmenleri ise Nuvart, Nuriye, Emine, Macide, İkbal, Makruhi ve Havva Hikmet Hanımlardı⁸⁹.

1917-18'de Dârülmualimât'ta Adalet, Mediha ve Müfide Hanımlar Türkçe dersine, Aliye Hanım Almanca dersine, Naşide Hanım Resim dersine, Fazıla Hanım piyano dersine, Seniye Hanım jimnastik dersine, Müzeyyen Hanım biçki ve tamir dersine, Naim Hanım ise tathir dersine girmektedirler. Ana Muallim Mektebi'nde ise terbiye dersi Aliye Esat Hanım, tabiiye dersi Atfa Hanım, tarih ve coğrafya dersi Behice Hanım, Türkçe dersi Kıymet Hanım tarafından okutulmuştur⁹⁰.

1918-19'da ise okulun öğreten kadrosunda bazı değişiklikler olmuştur. Almanca dersi öğretmeni Vitalis Hanım ile resim dersi öğretmeni Mihri Hanım görevlerinden ayrılmışlar, bunların yerine Fransızca dersine Madam Polin, tabiiye dersine Hamdiye Hanım, ütü ve çamaşır dersine ise Zehra Hanım tayin edilmişlerdir⁹¹. Nihayet Dârülmualimât, öğretim ve idari kadrosunda görülen bazı küçük değişiklikler ile birlikte 1924-25 eğitim-öğretim yılında "İstanbul Kız Mektebi" adını almıştır.

Sonuç

26 Nisan 1870 Salı günü Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın bir nutku ile açılan kız öğretmen okulunda (Dârülmualimât) 1924-25 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını alıncaya kadar geçen süre içerisinde bir çok kadın idareci ve öğretmenler eğitim-öğretim hizmetinde bulunmuşlardır. Nitekim yaklaşık 54 yıllık bir dönemi kapsayan bu zaman dilimi içerisinde kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenlerin kimler olduğu bu çalışmada yıllara göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde dahi okullarımızda kadın idarecilerin sayısının oldukça az olduğu düşünülecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimde batılılaşma hareketleri neticesinde olsa bile, bayan öğretmen yetiştiren bir okula bir kadın okul müdiresinin veya müdür yardımcısının atanmış olması o dönemlerde toplumun kadınların çalışmasına ve idarecilik görevlerinde bulunması olgusuna nasıl yaklaştığını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

⁸⁹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.58-60.

⁹⁰ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.63-65.

⁹¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.67.

KAYNAKLAR

A - Arşiv Belgesi, Salname, Gazete, Talimât-nâme ve Nizâm-nâmeler

BOA, İrâde, Dahiliye, Numara: 42823, Lef:1-6.

BOA, İrâde, Dahiliye, Numara:43609, Lef:1-3.

Dârülmualimât Programı, İstanbul 1330, s.3.

Dârülmualimîn ve Dârülmualimât Nizam-nâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331.

Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidâiye Tâlimat-nâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

Devlet Salnamesi, Sene: 1288, Sayfa: 134.

Devlet Salnamesi, Sene: 1289, Sayfa: 255.

Devlet Salnamesi, Sene: 1290, Sayfa: 197.

Devlet Salnamesi, Sene: 1291, Sayfa: 197.

Devlet Salnamesi, Sene:1293, s.140.

Devlet Salnamesi, Sene:1295, s.254.

Devlet Salnamesi, Sene:1296, s.74.

Devlet Salnamesi. Sene: 1298, Sayfa: 269.

Devlet Salnamesi, Sene: 1299, Sayfa:260.

Devlet Salnamesi, Sene: 1300, Sayfa:193.

Devlet Salnamesi, Sene:1301, s.378-379.

Devlet Salnamesi, Sene:1302, s.400-401.

Devlet Salnamesi, Sene:1303, s.324-325.

Devlet Salnamesi, Sene:1304, s.312-313.

Devlet Salnamesi, Sene:1312, s.424.

Devlet Salnamesi, Sene:1313, s.352-353.

Devlet Salnamesi, Sene.1314, s.460-461.

Devlet Salnamesi, Sene:1315, s.290-291.

Devlet Salnamesi, Sene:1316, s.322-323.

Devlet Salnamesi, Sene:1317, s.306-307.

Devlet Salnamesi, Sene:1319, s.380-381.

Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322.

- Maarif Salnamesi*, Sene:1318, Sayfa:771.
Takvim-i Vekâyi, 1 Zilkade 1286, Defa:1184.
Takvim-i Vekâyi, 25 Muharrem 1287, Defa:1217.

B - Kitap, Makale ve Diğer Yardımcı Eserler

- Akyüz, Yahya, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Öğretmenler ve Okul Yöneticiliği", *2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Eğitimde Yansımalar:VI*, Ankara, 2001, s.250-268.
- Akyüz, Yahya, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Milli Eğitim*, Sayı: 132, Ekim-Kasım-Aralık 1996, s.7-13.
- Akyüz, Yahya, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, Cilt:33, Sayı:195, Mart 2000.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berker, Aziz, *Türkiye'de İlköğretim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1945.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, Eser Matbaası, İstanbul,1977.
- Halide Salih, "Maarif Nezâreti Daire-i Aliyesine: Dârülmuallimât", *Tanin*, Numara:56, 12 Eylül 1324.
- İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârülmuallimât 1870*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yayını, İstanbul, 1933.
- Kansu, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme-I*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara,1967.
- Mahmud Cevat, *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Amire, 1338.
- Muallim Cevdet, "Dârülmuallimîn'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 32, 7 Mart 1332, s.175-200.
- Öztürk, Cemil, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.

- Öztürk, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- Sâtı, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim*, Sayı:19, 15 Şubat 1324, s.654-665.
- Somel, Selçuk Akşin, *The Modernization Of Public Education In The Ottoman Empire 1839-1808*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2001.
- Somel, Selçuk Akşin, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Ke-bikeç*, Sayı:10, Ankara, 2000, s.223-238.
- Temelkuran, Tevfik, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:36, Eylül 1970, s.61-66.
- Uğurcan, Sema, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s.497-510.